

ЕМІГРАЦІЙНИЙ ТЕКСТ ВІТАЛІЯ БЕНДЕРА: ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНІ ДОМІНАНТИ

В. А. Просалова, А. С. Бузов

Звернення до мистецької спадщини Віталія Бендера сьогодні є своєрідним жестом повернення цього імені до літературного обігу. Практика, коли за кордоном митець дістає більше визнання, ніж у рідній країні, загалом характерна для українського літературного процесу ХХ століття, упродовж якого був витворений цілий масив художніх текстів письменниками-емігрантами, більшість із яких мала лише етнічний зв'язок із Україною. Доробок прозаїка і публіциста Віталія Бендера, практично все творче життя якого пройшло у Великій Британії, досі є непоцінованим в Україні. Це підтверджує вкрай незначна кількість розвідок, присвячених літературній і публіцистичній спадщині митця.

Український мистецький екзил витворив потужний пласт оригінальних літературних текстів, багато з яких досі очікують на свого дослідника. Прочитання української еміграційної прози є актуальним, адже комплекс мотивів творчості письменників-діаспорян перебуває в тісному зв'язку з конкретними фактами їх життєпису, насиченого революціями, війнами, вимушеним вигнанням. Не виняток у цьому аспекті й Віталій Бендер, який був активним учасником Другої світової війни – спочатку в складі радянської армії, а потім і в лавах Першої дивізії УНА. Тому перспективним виглядає прочитання малої прози автора в дискурсі еміграційного письма з метою визначення механізмів впливу обставин написання на поетикальну організацію твору.

Події, що ставлять цілий народ на межу виживання, як не парадоксально, сприяють виявленню найкращих рис його характеру, що, власне, і допомагають нації вижити в ситуації вирішальних випробувань. Хвиля еміграції, до якої належав Віталій Бендер, була інспірована подіями Другої Світової війни. Війна та еміграція – дві магістральні проблеми, до яких письменник звертався у своїй малій прозі. Це ті ситуації, в яких особливо гостро відчувається ціна людського існування – те, що забувається в мирні часи. Російський філософ Микола Бердяєв писав про природу загостреного, екзистенційного світоусвідомлення, шлях до якого відкривають граничні стани – війна, необхідність залишити Батьківщину та починати життя наново в несприятливих умовах: «В Євангелії сказано, що треба більше боятися тих, хто вбиває душу, ніж тих, хто убиває тіло. Фізична смерть менш страшна, ніж смерть духовна. А до війни, в мирному житті, вбивалися людські душі, притлумлювався людський дух, і це стало настільки звичним, що всі перестали навіть помічати жах цього вбивства. На війні руйнують фізичну оболонку людини, ядро ж людини, її душа може залишитися не тільки не зруйнованою, але й має шанс навіть відродитися» [2, с. 247].

Еміграція є питомим супутником свідомого українського воїнства у ХХ столітті. Вона ж постає чи не найтравматичнішим досвідом ініціації – спроби включитися до життя в новому просторі, що у кращому випадку є нейтрально-байдужим до новоприбулого, а в гіршому – виявляє свою відверту ворожість до нього. В таких умовах як сам Бендер, так і його герої, в яких достатньо помітною є автобіографічна основа, змушені витворювати нову ідентичність, намагаючись якомога менше втратити вже наявну самість. Єдиною зброєю, доступною цим людям, є своєрідний стоїцизм як форма боротьби за людську гідність.

Мала проза Віталія Бендера, написана в період повоєнної еміграції, суголосна окресленому комплексу екзистенційної проблематики. Її масив являє собою контроверсійне полотно людського буття, неповторність якого виявляється в найбільш типових життєвих ситуаціях. Новела «Клопа-клопо» змальовує зустріч двох українських емігрантів у Лондоні. Симптоматичним виглядає навіть день, коли вона відбувається –

четвер, «тяжкий день, найсумніший та найсіріший» [1, с. 752], адже це останній день перед виплатою заробітної платні в Англії. Відповідно, оповідач спочатку не планує нікуди виходити, аби заощадити залишки грошей. Однак суголосна його млявому настрою сумна мелодія, що лунає з найближчої кнайпи, змушує його долучитися до товариства молодика, який має «апатичне обличчя стомленої людини» [1, с. 752]. Слід зазначити, що оповідач також виявляє риси певної втомленості від життя та спілкування з людьми, які розпочинають розмову «втертим “Як живете?” – “Та... нічого”» [1, с. 753].

Молодий чоловік не один, він має вродливу супутницю, проте особливої уваги їй не приділяє. Він весь поринає у сумну мелодію невідомого оповідачеві мотиву, назва якого є назвою самої новели – «Клопа-клопо». Співрозмовник оповідача відразу попереджає, що мажорні акорди самби, румби чи квік-степу йому чужі, адже він перебуває у постійному стані «клопа-клопо», тобто «безцільно блукає вулицями, сумуючи й нудьгуючи» [1, с. 752]. Молодик свідомий своєї алієнованості стосовно британського ландшафту, він відчуває власну відчуженість не лише від англійської дійсності, а й загалом – від певного стандартного набору людських цінностей, які ніколи не замінять йому втраченої Батьківщини. Цим-таки пояснюється і доволі холодне ставлення юнака до своєї чарівної супутниці. Вони є вихідцями з різних світів, які не мають шансу асимілюватися один до одного, як і молодий українець – до західної дійсності: «Вона... – гарна дівчина, але я ніколи не одружуся з нею... Просто не хочу розвіювати її мрії про родинне життя, бо доки мої думки літатимуть над рідною Одесою..., вона завжди буде на другому місці» [1, с. 754]. Герой Бендера усвідомлює своє «незнаходження» в локації свого фізичного перебування, він там, де його думки, що поглиблюють конфлікт між ідеальним існуванням та ворожою дійсністю, компонентами якої є і четвергова порожня кнайпа на лондонській околиці, та навіть усміхнена дівчина поруч із ним.

Новела «Людина з Чорного моря» – це спогад про зміни в житті людини, яка втратила все і не може пристосуватися до нових умов існування. Таким відчуженням від колишнього щастя персонажем постає дядько оповідача, моряк чорноморської флоту. Усе в його житті змінюється, коли міноносець «Різвий» переплавляють на бронепоезд, а колишнього матроса ставлять ним командувати. В нього немає жодних радощів від такого підвищення, навпаки, він втратив частину себе і не до кінця розуміє, як почуватися і поводити себе в нових, змінених умовах: «Спочиває «Різвий» на дні... Маєш тепер «Южный фронт» і «Дядю Ваню», а Чорне море... – що він хотів сказати, не знаю, але його тяжке зітхання вирвалося, як біль зраненої людини» [1, с. 759]. Моряк переживає втрату бойового корабля і втрату моря як загибель справжнього товариша, і його світ вже ніколи не стане колишнім: «Не можу без моря і скиглення чайок» [1, с. 759].

Отже, можна стверджувати, що свідомо чи несвідомо обраний письменником вимір екзистенціалізму постає наслідком естетичних і філософських пошуків ХХ століття, що були сприйняті Бендером та художньо трансформовані в новелістиці повоєнних років. Екзистенційні проблеми, що їх доводиться розв'язувати героям Віталія Бендера, є відображенням тих глобальних та індивідуальних трагедій та катастроф, що справили величезний вплив на розвиток людської думки та самоусвідомлення й переживання свого буття у світі.

Література

1. Бендер В. Марш молодости. К. : Юніверс, 2005. 888 с.
2. Бердяев Н. А. Судьба России. Москва : АСТ, 2005. 333 с.